

chovy v polském mládežnickém hnutí s přihlédnutím k materiálům získaným z jednání a ideologických konferencí ZWM, které se konaly v letech 1958–1972.

V další stati se autor soustřeďuje na světový názorovou orientaci mladých lidí polského venkova. Provádí rozbor individuálních výpovědí i určitých celkových tendencí v této oblasti a dokazuje, že přeměna světového názoru mladých lidí, od tradičního polského katolicismu k marxistickému chápání světového dění, úzce souvisí se strukturálními změnami polské vesnice, směřujícími od postupného odumírání soukromého hospodaření ke kolektivizaci zemědělství. Na bázi těchto změn se vytvářejí nové „morální kodexy“, jak je lze ze zpracovaných autobiografických materiálů vytypovat.

Golembiowski dále konfrontuje výsledky činnosti mládežnických organizací na polském venkově s obecnými záměry a cíli formulovalými především ve druhé stati. Na základě konkrétní analýzy písemných dokumentů vytváří typologii světových názorových postojů mladých lidí polské vesnice i typologii konfliktů, k nimž v procesu změn světového názoru dochází, ať už mezi generacemi nebo i v rámci generace jedné.

Na závěr první části uvádí rozbor dat vypovídajících o cílech a snažení polské mladé generace. Vyslovuje domněnku, že současná mladá generace je první generací Poláků, kteří nehledají chyby ani odpovědnost pouze ve státním zřízení, ale kriticky hodnotí a snaží se změnit zejména vlastnosti, charakter lidí a vztahy mezi nimi. Předpokládá, že dlouhodobý program a plán činnosti s mládeží, o němž rozhodlo stranické plénum v roce 1972, udrží takovou atmosféru, že dosavadní výsledky práce s mládeží, zejména vesnickou, se upevní a výchovný vliv mládežnických organizací bude vzrůstat.

V druhé části knížky (*Szanse Polski*) jsou zařazeny stati zabývající se vesměs rozvojem polské společnosti v rámci probíhající vědeckotechnické revoluce a předpoklady a nároky, které tento rozvoj klade na profesionální a charakterové kvality lidí. Autor vychází z poznatků soustředěných v první části a formuluje zde řadu požadavků na dlouhodobou výchovnou práci s lidmi. Zdůrazňuje stále rostoucí potřebu iniciativních a tvůrčích pracovníků ve všech oblastech národního hospodářství, rostoucí význam a úlohu vrstvy „intelligence“, mimo jiné i při budování a upevňování nového kulturního klimatu. Zvláště se pak zabývá velikým podílem mládeže při realizaci těchto úkolů, zejména její účastí na kulturním dění v Polsku.

Pozitivně hodnotí podíl mladých na rozvíjení nových forem společenského kulturního dění v Polsku.

V závěru této části vytyčuje hlavní cíle, k nimž by měla polská společnost dospět v blízké budoucnosti, čeho by měla dosáhnout a co by měla postupně měnit v práci s mládeží, jakým způsobem by měla ovlivňovat

vytváření nového ideálu osobnosti socialistického člověka, jeho postojů a životního stylu.

Poslední, třetí část publikace, má název *Partia i naród*. Autor do ní shrnul své stati, v nichž se na základě leninského přístupu zabývá otázkami struktury soudobé socialistické společnosti, dále některými ideologickými aspekty funkce kultury ve společnosti, a zvláště tisku jako důležitého prostředku výchovy mas.

B. Golembiowski zde dokumentuje existenci tříd a třídního boje i v soudobé polské socialistické společnosti. Ukazuje, že třídní boj je tu veden na všech třech hlavních frontách – ekonomické, politické a ideologické. Podtrhuje specifickou formu tohoto boje, jež je dána jak podmínkami socialistické společnosti, tak i charakteristickými podmínkami národa.

Zabývá se aktuálními a zvláště pro mladé lidi často ne zcela jasnými metodami ideologické diverze a revizionismu. Klade důraz na to, že touto problematikou je třeba se zabývat nejen v rovině obecné analýzy, ale především v konkrétních historických souvislostech.

Leninskou koncepci tisku a kultury, její realizaci a rozvíjení v podmínkách polské společnosti se autor zabývá ve dvou kratších statích, předcházejících závěrečnou úvahu o vztazích mezi národem a stranou, která jej vede. Zdůrazňuje tu především historickou nezbytnost vedoucí úlohy strany, provádí rozbor způsobu jejího uplatňování během rozvoje socialistické společnosti od diktatury proletariátu až k soudobým formám socialistické demokracie. Dochází k závěru, že v současné době lze hovořit o straně jako o straně národní, aniž by se jednalo o prázdný pojem.

Hodnotíme-li publikaci jako celek, je třeba vyzvednout šifku záberu a mnohostrannost pohledů na problematiku polské mládeže a její aktuální úkoly v polské společnosti. Z toho ovšem nutně vyplývá jistá nesourodost projevující se jak v různé míře obecnosti úvah a analýz, tak v metodách zpracování zvolených témat. Rozhodně celý soubor článků přináší velké množství informací a umožňuje čtenáři orientovat se v dané problematice. Přes svoji mnohdy publicistickou formu přinášejí stati ze socialistického hlediska zajímavé, a zejména v interpretační rovině podnětné poznatky i pro naše čtenáře orientované na problematiku mládeže v ČSSR.

Eva Vernerová

Margaret S. Archer – Salvador Giner (red.): Contemporary Europe: Class, Status and Power (Soudobá Evropa: Třída, status a moc)

London, Weidenfeld and Nicholson 1971

Práce *Contemporary Europe* je jedním z nemnoha pokusů o komparaci v oblasti sociální struktury a doposud jediným pokusem o takovou komparaci v širším rámci západoevrop-

ských zemí, přesahujícím prostě srovnání dat ze statistických šetření nebo základní úroveň zpracování sociologických (zpravidla mobilitních) výzkumů. Jde o práci zajímavou ne tak z hlediska poznání sociální reality jednotlivých zemí, nebo dokonce z hlediska vyvození společných a zvláštních rysů nedávného vývoje sociální struktury v západní Evropě, spíše z toho hlediska, že kniha odhaluje slabiny a nedostatky buržoazní sociologické teorie, metodologie a empirického výzkumu sociální struktury. V teoretické koncepci nedošlo ke sjednocení přístupů a k vytvoření alespoň minimální báze pro komparaci; v metodologické rovině se setkáváme s nejružnějšími postupy od převážně historické analýzy až ke katedrovému výkladu některých obecných klisí o sociální egalitaci a středních třídách, dokumentovanému subjektivními im-
presemi; v empirické oblasti nacházíme minimální využití dat, nepřesahující často citaci dat ze statistických ročenek.

Anglickým editorům práce se podařilo sestavit pouze dosti heterogenní sborník statí věnovaných jednotlivým zemím a pocházejících většinou od tamních autorů (mezi nimi figurují např. König, Svalastoga), v některých případech od autorů domácího původu naturalizovaných ve Velké Británii (statí věnované Portugalsku, Řecku, Španělsku) a ve dvou případech (u Polska a Jugoslávie, poněkud nepochopitelně a bez patřičného odlišení reprezentujících socialistickou část Evropy) od anglických autorů, kteří využili národní výzkumy a sociologické práce.

Hlavním rysem celé knihy je její výrazně konfušní charakter. Jednotlivé statí kolísají mezi nedůsledně realizovaným stratifikačním přístupem a nesprávně pochopenou třídní optikou sociální struktury. Jejich čtení nás vyvádí z iluzí o dominanci nějaké alespoň v zásadě jednotné koncepce sociální struktury, např. stratifikačního přístupu propojeného s koncepcí industriální společnosti.

Konfušní charakter knihy navozuje již úvodní, podle záměru především koncepční a jednotící stať M. Archerové a S. Gínera. Autoři nejprve uvádějí některé teze o stratifikaci a ukazují v podstatě dvě možné koncepce, z nichž jedna sleduje pouze profesionální dimenzi, kdežto druhá je vícedimenzionální. Obtíže „komparace stratifikačních systémů“ jsou podle autorů velmi prosté: plynou pouze z jedinou autentické a jindy odvozené sociální pozice žen, nestejné profesionalizace zemědělského obyvatelstva a ze začlenění zahraničních dělníků, přičemž vůbec nepřesahují problémy indikace vcelku neproblematických sociálních charakteristik.

Na tuto část úvodní statí navazuje další, jež se zabývá již mnohem reálnějšími otázkami vývoje některých společenských tříd a skupin (přeměn rolnického obyvatelstva, struktura dělnické třídy, diferenciacie „středních vrstev“ apod.), aniž jich však využívá jako potenciální komparativní báze a

aniž je proveden alespoň pokus o integraci různých optik.

V závěru se shledáváme opět jen s problémy stratifikační dimenzionality sociální struktury, navíc velmi váhavě konkretizovanými: „... Pokud jde o to, zda v Evropě dochází k přechodu od mnohorozměrné k jednotné formě stratifikace, zdá se být zřejmé, že to je obecný trend, který se však prosazuje velmi pomalu a nepromítá se zřetelně do pohybu směrem k průmyslové ekonomice“ (s. 46). Obdobně i ostatní pokusy o shrnutí nebo o předložení obecnějších problémů jsou velmi kontužní. Je to nutný důsledek toho, že v obecných partiích se k sociální realitě evropských zemí přistupuje v podstatě bez diferenciacie, třebas jen podle běžného kritéria ekonomické vyspělosti. Při opačném přístupu by se problém krystalizace sociální struktury jevil ne jako otázka jevové kongruence stratifikačních systémů, nýbrž přinejmenším jako otázka ekonomických zdrojů a determinant sociální struktura a miry, v jaké se do ní promítají.

Hlavní konfuze recenzované práce však záleží v tom, že vlastně žádný z autorů se uvede, že v podstatě dvojího rámce výkladu sociální struktury nedrží a že málokdo z nich odpovídá na otázky kladené úvodní statí. Každá z 11 statí je koncipována odlišným způsobem, každá přistupuje k sociální realitě a jejímu zachycení s jinými akcenty. Společná je pouze koncepční zmatenost a metodologická nevyhraněnost. Naznačíme alespoň pólů v přístupech, vymezující rozsáhlý prostor, v němž se různé umísťují ostatní statí. Jde zároveň o kapitoly nejzajímavější a zabývající se vyspělejšími západoevropskými zeměmi.

První, především teoretickou polaritu představuje na jedné straně marxisticky orientovaný výklad sociální struktury na základě historického pohledu na hlavní společenské třídy a skupiny a na druhé straně ryze stratifikační popis sociálních vrstev pojatých jako kategorie prestižní hierarchie. K prvnímu přístupu má v rámci recenzované práce nejbližší stať L. Gallina o Itálii. Autor vychází z klasického pojetí společenských tříd jako významných aktérů historie každé společnosti, přičemž konstatuje, že „soudobá sociologie přerušila tuto tradici. Zaměřila svoji pozornost — a své největší výzkumné fondy — spíše na fragmentární aspekty z této oblasti, jako je distribuce sociálních odměn, lokální vzorce stratifikace, měnící se rozhled a životní styl dělnické třídy, vliv třídy na individuální chování, obraz tříd, vnímaný různými kategoriemi lidí“ (s. 90). V této linii pak Gallino kritizuje některé přístupy (Dahrendorfa, Lenského a Runcimana) a určuje kritéria „dynamické interpretace změn v třídní struktuře“, vycházející z tříd jako objektivních kategorií. Z jeho hlediska se Itálie rozpadá do tří společností: „tradiční“ poznamenané hlavně strukturální dichotomií vlastníků půdy a zemědělských dělníků, „moderní“, představu-

jící klasický, „tržní“ střet kapitalistů a dělníků, a zahrnující ještě silné střední třídy, a „soudobé“ jako společnosti oligopolistického kapitalismu, mající nejsložitější sociální strukturu s koncentrovanou mocí, zároveň však s „rostoucími řadami průmyslových dělníků, kteří jsou vzdělanější, kvalifikovanější a organizovanější než kdykoliv předtím“ (s. 113). V tomto základním rámci podává Gallino poměrně podrobný výklad historie jednotlivých společenských tříd a skupin a jejich rolí v současné italské společnosti.

Na opačném pólu stojí stať K. Svalastogy a G. Carlssona, věnovaná severským zemím. Je to jediný příspěvek poměrně důsledně respektující stratifikační přístup k sociální struktuře a využívající výsledků sociologických, v tomto případě mobilních výzkumů. Tematika sociální mobility je pro severské země již skoro tradiční a oba pisatelé (kromě nich i N. Rogoff-Ramsøyová) patří jak k autorům zpracovávajícím mobilní šetření, tak k předním teoretikům v této oblasti. Tím spíše však překvapuje, jak málo jsou tito sociologové ještě v současné době schopni překročit limitovanou mobilní optiku, vyjít za kvantitativní závěry, např. o míře šancí na sociální vzestup, či sestup. V uvedené stati dokonce nevyužívají některých složitějších (pro ně běžných) postupů umožňujících posouzení rozdílů mezi čtyřmi porovnávanými zeměmi. Ani v závěrečných partiích jejich příspěvku (opatřených slibnými názvy) neobdrží čtenář hlubší informace o vývoji sociální struktury: jako „faktory sociální mobility“ jsou zkoumány pouze pohlaví, věk a vzdělání (namísto sociálně ekonomických procesů a mechanismů) a z hlediska „strukturálních změn“ je konstatována hlavně velká stabilita mobilních procesů (což je závěr dílčí, ale zajímavý): „...žádný z autorů nemohl zjistit nějakou větší mobilní diferencí mezi generacemi synů a otců nebo mezi sousedními věkovými kohortami — za posledních sedmdesát let nedošlo k žádným větším změnám v mobilních koeficientech“ (s. 383).

Žádná z ostatních statí nemá tak blízko k třídnímu pojetí sociální struktury jako stať Gallinova ani ke stratifikační, resp. na ní založené mobilní optice jako stať severských autorů. Jsou to různé akcentované směsi různých přístupů opírající se většinou jen o základní statistické údaje. Explicite tuto konfuzi potvrzuje stať D. Martina a C. Crouche o Velké Británii, sledující sociální strukturu ze tří samostatných aspektů: z weberovského aspektu nerovností a egalizace (autoři prokazují známou skutečnost, že např. v příjmových a vzdělanostních nerovnostech nedochází k vyrovnávání), z „marxovského“ hlediska koncentrace, nebo pluralismu a z durkheimovského aspektu hodnot a legitimnosti. Je paradoxní, že k obecnějšímu závěru slouží právě dezinterpretované marxovské hledisko: „Británie se pohnula od klasického obrazu třídní společnosti ve směru k pluralistické, egalitární společnosti; byl to však pohyb pouze dílčí,

váhavý, s četnými návraty. Nemůžeme předpokládat, že pohyb musí nutně pokračovat směrem k větší rovnosti. Některé indikátory, jako je příjem ze soukromého vlastnictví, svědčí o opaku. Britská sociální struktura může být nejlépe popsána jako pluralistická, je to však pluralismus dosti nezdařený a zatížený. Celkem vzato, tato nezdařenost a zatíženost odpovídá klasickému modelu třídních nerovností“ (s. 266). Není to ovšem jen v závěrech této stati, kde se objevuje slovní ekvilibristika, stěží zakrývající nerozhodnost mezi akceptováním politicko-ideologických klíšé a konkrétnějším přístupem k sociální realitě.

Druhoh polaritu bychom mohli vymezit v rovině metodologické, ve způsobu zkoumání sociální struktury. Jako jeden pól může posloužit Königova partie o struktuře západního Německa. König téměř nevychází z poměrně bohatých západoněmeckých dat (kromě zjevně zkreslených historických údajů o zastoupení zemědělského sektoru a o relaci mezi dělníky a zaměstnanci), přičemž jeho text je směsí akademického výkladu o přeměně stratifikační hierarchie z pyramidovitého do diamantovitého tvaru a žurnalistických impresí o proměnách některých profesí. Ani přibližně se mu nepodařilo najít polohu přiměřenou pro uchopení vlastní sociální dimenze společenské struktury a dominantu jejího vývoje, nemluvě o některých zvláštnostech západoněmecké společnosti, jejichž postižení není ani pro laika velkým problémem.

Opakem tohoto postupu je Navillova stať o Francii. Autor si hned zpočátku klade otázku disponibility statistických dat pro zkoumání sociální struktury, kritizuje jejich nedostatečnou úroveň a potom celý článek staví na značně nesystematické prezentaci v podstatě surových, hlouběji nezpracovaných údajů, časové vymezených censy z let 1954, 1962, 1968. Omezenost využití datové báze i jejich interpretace (resp. komentování) je pak překryta závěrem, který z dat neplyne a je v celém svém rozsahu v protikladu se sociální realitou, pokud ji můžeme z francouzských materiálů poznat: „Ozřejmuje se tedy, že ve Francii ... vede tento vývoj na jedné straně ke standardizaci životních šancí dané převahou zaměstnaneckého poměru a státní intervencí, na druhé straně k polymorfii či mnohostranosti specifických funkcí (tj. skutečnosti, že stejní jedinci nebo tytéž skupiny vykonávají různé nebo i konfliktní funkce, což je důsledkem rostoucí sociální mobility)“ (s. 237).

Ostatní stati jsou opět rozloženy v širokém prostoru, vyznačeném na jedné straně až přehlcenou (přítom však neadekvátní) datovou bází a na druhé straně abstrakcí od exaktních dat o celospolečenských procesech; na jedné straně obecným výkladem koncepcí a na druhé straně až neúměrnými detaily na úrovni konkrétních příkladů. Přítom kromě uvedené práce o mobilitě v severských zemích žádná ze statí nevyužívá empirických sociologických výzkumů. To je skutečnost zasluhující zvláštní pozornost.

Při obecném povědomí o univerzitě stratifikační koncepce v buržoazní sociologii často uniká to, že míra jejího přijetí není vždy stejná, a především pak to, že její nejsilnější stránka, tj. možnost být teoretickým východiskem výzkumu sociální diferenciace na úrovni jevových nerovností, je velmi málo využívána. Na rozdíl od řady socialistických zemí, kde byly provedeny výzkumy sociální diferenciace a mobility v celospolečenském rámci, v západoevropských zemích obdobné výzkumy neexistují. K dispozici jsou zpravidla výsledky výzkumů na úrovni komunit a výsledky rozsahem malých a obsahově úzce zaměřených šetření (např. výběrové soubory severských výzkumů mobility mají většinou 2–3 tisíce respondentů). Výjimkou jsou pouze ekonomicky iniciované a koncipované výzkumy profesionální mobility provedené francouzskou statistikou v letech 1964 a 1970 (z nichž výsledky prvního výzkumu Naville vůbec nezaregistroval).

Přes neexistenci velkých sociologicko-statistických šetření sledujících hlavní dimenze sociální struktury poskytuje statistika jednotlivých zemí mnohem kvalitnější data než jakých využili někteří přispěvatelé do recenzované práce, nemluvě o možnostech spolupráce se statistickými orgány EHS. Například francouzská statistika, reprezentovaná řadou bohatě dotovaných institucí, poskytuje nepřehledné množství dat z různých oblastí společenského života, která jsou přitom podrobně sociálně členěna. Existuje také konkrétní, i když ne marxistický příklad, jak lze těchto údajů využít pro kritický pohled na sociální skutečnost — kolektivní práce *Le partage des bénéfices* (1967). Podobně, byť zpravidla v menší míře, je tomu i v jiných zemích.

Jestliže velká šetření o sociální struktuře neexistují a exploatace existujících statistických dat pro tento účel je minimální, vzniká otázka, proč alespoň nejsou shrnuty a integrovány výsledky četných, byť různě limitovaných sociologických výzkumů. Plyne to zřejmě z ruptury, jež v kapitalistických zemích existuje mezi sociologií jako vědou o celospolečenských procesech, která je koncipována akademicky a ideologicky, a sociologií jako praktickou disciplínou, mající sociotechnický a empirický, zároveň však velmi dílčí charakter. Proti přemíře minivýzkumů a stovkám článků, obsahujících poznatky a diskuse o detailních problémech a metodologických finešech statusové inkonzistence, měření prestiže, mobilních orientací apod., stojí pouze obecné teze, jež nejen nejsou empiricky verifikovány, ale o jejichž verifikaci se nikdo ani nepokouší. O skutečných rysech a vývoji sociální struktury kapitalistických zemí se pak nedozvídáme od „velkých“ sociologů, nýbrž od těch, kdo — třeba jen v omezeném rámci distribuce příjmů — na statistických datech analyzují konkrétní a celospolečenské sociálně ekonomické procesy (např. G. Kolko, R. M. Tittmus, P. Bourdieu).

Kniha *Contemporary Europe* bezpochyby reprezentuje zkoumání sociální struktury v buržoazní sociologii západoevropských zemích, avšak ne pro své ambice, ojedinělost a zastoupení „velkých jmen“. Reprezentuje určitý řetěz souvislostí, který je stručně možno naznačit takto: úroveň jejího zpracování, a to jak z hlediska koncepční konfúze, tak z hlediska macešského vztahu k sociologickým nástrojům poznávání konkrétních sociálních procesů, svědčí o marginalitě tematicky sociální struktury, pokud je chápána (o což se většina autorů alespoň pokusila) nejen jako apologetika kapitalistického společenského uspořádání a nejen jako souhrn ideologických klíšé. Marginalnost tematicky sociální struktury pak upozorňuje na obecný rys buržoazní sociologie, na její zcela odlišnou kvalitu než jaká vyplývá z role sociologie v socialistických zemích. Ze společenské úlohy buržoazní sociologie přímo plyne ruptura, o níž jsme se zmínili, a tím i zpětnovazební „smyčka“ propojující nedostatek objektivních předpokladů a stimulů se subjektivním nezájmem i neschopností zkoumat celospolečenské, objektivní a konkrétní rysy sociálních procesů, tj. analyzovat tyto procesy tak, aby jejich poznání se mohlo stát oporou jejich společenského ovládnutí. Sociologická teorie (sloužící ideologickým zájmům a akademickým potřebám) a empirická sociologie (stimulovaná a dotovaná v podstatě jen v rovině lokálních a dílčích požadavků) jsou navzájem odděleny propastí, kterou autoři *Contemporary Europe* nemohli překlenout ani zakrýt.

K překonání této ruptury nepřispívá ovšem ani teoreticky poměrně nejkonzistentnější závěrečná stať T. B. Bottomora, který zpochybňuje — ale většinou nevyvrací — řadu iluzí o vyrovnávání diferencí, po přesunu hlavního „sociálního problému“ do jiných oblastí (podle Galbraitha do kontrastu mezi soukromým blahobytem a veřejným nedostatkem, podle Arona do rozdílu mezi industriálními a neindustriálními zeměmi), o „zburžoaznění“ dělnické třídy či o vývoji sociální struktury směrem ke „společnosti středních vrstev“. Autor pak alespoň naznačuje souvislost těchto idejí s vývojem vyspělých kapitalistických zemí v poválečném období, který byl charakterizován zatím nejrychlejším ekonomickým růstem. Konec 60. let však podle Bottomora velmi ostře ukázal prvoadost role sociálních tříd v kapitalismu, jež se projevuje zejména v politické oblasti: „Protože třídy byly a stále zůstávají hlavním ztělesněním nerovnosti v moderních společnostech, jejich politický význam se nezmenšil“ (s. 406). Jde opět o konfúzi, která přiřazuje roli tříd pouze ke stratifikační optice nerovnosti, je to však závěr překvapivě mnohem jednoznačnější a konkrétnější než ty, které se týkaly jednotlivých zemí.

Jiří Linhart